

Zájmový kroužek interlingvy při Městském osvětovém domě v Krupině

Július Tomin

ZAJÍMAVOSTI Z HISTORIE BOJE PROTI JAZYKOVÉMU BABYLONU

REPRODUKCE ELABORÁTU Z ČASOPISU
CIZÍ JAZYKY VE ŠKOLE, XXVI - 1982/83, č. 8, 9, 10
UPRAVENO PODLE STAVU INFORMACÍ Z ROKU 2001

Úvod

Časopis "Cizí jazyky ve škole" - XXVI - 1982/83 č. 8, 9 a 10 uveřejnil zajímavosti z historie mezinárodních jazyků. Už z názvu časopisu je zřejmé, že tu jde o odborné periodikum určené převážně vyučujícím cizích jazyků. Avšak historie hnutí za mezinárodní jazyk nezajímá jen lingvisty, ale každého kulturního člověka, bez ohledu na to, či k tomuto problému zaujímá kladné, či záporné stanovisko.

Rozsah této práce by mohl být několikrát větší. Okolo houževnatého a obětavého úsilí zavést společný jazyk do praktického užívání, zvláště však do škol, se odehrálo mnoho zajímavých událostí. Snažili jsme se však neunavovat čtenáře příliš obsáhlým a podrobnostmi přeplněným traktátem. Myslíme si, že krátká procházka po zajímavostech této málo navštěvované oblasti lidské kultury je atraktivnější a získá víc sympatizujících s touto bezesporu užitečnou ideou, než rozsáhlé dílo, které by vyžadovalo náročné studium.

Ukázalo se, že plánovaný společný jazyk nemusí obsahovat vymyšlené prvky, které budí averzi zejména u lidí s vyvinutým jazykovým citem, ale ani zbytečné nepravidelnosti (zejména v tvarosloví), kterými oplývají národní jazyky.

Uvítáme Vaše připomínky, otázky i konstruktivní návrhy, které zohledníme při vydání této práce tiskem pro širší okruh zájemců.

Zájmový krúžok interlingvy
při Mestskom osvetovom dome
963 01 KRUPINA

“Třetina života by nám přibyla, kdyby se přijetím pomocného jazyka omezila výuka cizím přirozeným řečem na rozumnou míru.”

G. V. Liebniz

“Uzavíráme tedy, že proti oněm mnohonásobným překážkám a zmatkům vzájemného styku, které vznikají z mnohosti a nedokonalosti jazyků nezbývá účinnějšího prostředku, než aby se sestavil jazyk nový, nade všechny známé snadnější, abychom se mu mohli učit všichni bez ztráty časové i věcné”.

J. A. Komenský

Historii hnutí pro mezinárodní jazyk bychom mohli podat suše, faktograficky a bez hodnocení. To by však zajímalo jen hrstku specialistů. Považujeme za vhodnější dát tomuto pojednání lehčí formu volného vyprávění, které by zaujalo i čtenáře se skeptickým pohledem na možnost zavedení mezinárodního jazyka do praktického života.

Snaha o odstranění jazykových překlad se setkává se sympatiemi milionů lidí na celém světě. Snad každý soudný člověk si umí představit, jak výhodné by bylo, kdyby se na školách od nejnižších ročníků vyučovalo **vedle mateřského jazyka ještě jednomu - společnému jazyku** pro styky s příslušníky jiných národností.

Z teoretického hlediska je tento dávný sen uskutečnitelný bez mimořádných potíží. Jakmile si však dáme otázku, jaký a který jazyk by měl být povýšen do této významné funkce, vynoří se řada možných řešení. Proto je užitečné získat alespoň stručný přehled o tomto zajímavém a složitém problému. Člověk bez přehledu o problematice lehce upadá do nesprávných extrémů, že buď ideu společného jazyka zatracuje jako neřešitelnou utopii, nebo se snadno nechá svést k nekritickému horlení pro amatérsky vytvořený umělý jazyk s mnoha lingvistickými nedostatky. Cílem tohoto pojednání je seznámit čtenáře s dosavadním řešením problému společného jazyka.

Obecný zákon vývoje a pokroku, který platí v přírodě a ve všem lidském snažení, platí i v této oblasti. Vážíme si obětavých průkopníků společného jazyka, i když jejich systémy nesly a nesou známky nedostatků jazykovědného vzdělání. Podobně na tom byli konstruktéři prvních lokomotiv, kol, automobilů, letadel, gramofonů atd. Víme, že dnešní civilizovaný svět přijme řešení, které je výsledkem bádání založeného na vědeckých principech.

Dříve, než budeme hovořit o umělých jazycích, si položíme otázku, zda by se mezinárodním mohl stát **některý ze světových jazyků**. To by snad podle názoru určitých skupin bylo nejvhodnější a nejpraktičtější řešení. Počet kvalifikovaných učitelů by se snadno doplnil. Učebnice, slovníky, bohatá literatura, to všechno je již hotové a každému dostupné. Šlo by jen o to, aby se namísto několika různých cizích jazyků vyučovalo tomu, který by byl oficiálně povýšen do funkce společného jazyka.

Námítky, že jsou etnické jazyky poměrně těžké, by neměly být důvodem pro zamítnutí návrhu této možnosti. Požadavek **snadnosti** není nutno příliš zdůrazňovat. Kdyby se mezinárodnímu jazyku začaly děti učit intenzivně již v rodině a na základních školách, ovládal by jej každý průměrně vzdělaný člověk natolik, že by jím uměl komunikovat na jakémkoliv téma. Důkazy o tom existují v národnostně smíšených pohraničních oblastech.

Proti tomu, aby některý z národních jazyků oficiálně povýšil do funkce společného jazyka, jsou ale závažné důvody. Výstižně je formuloval již ruský vědec D. L. Armand ve

svém pojednání "Lidstvo a oceán informací (ruský sborník "Problemy interlingvistiky", Nauka Moskva 1976):

"Země, jejíž řeč by byla zvolena do funkce mezinárodního jazyka, by měla privilegované postavení. Její obyvatelé by nemuseli po mnoho let vynakládat čas na jeho zvládnutí a mohli by tuto dobu věnovat produktivní práci. Tato země by automaticky měla velké možnosti ekonomické a ideologické expanze. Všechny knihy a časopisy, veškeré prostředky masové informace by šířily civilizaci a kulturu té země, jejíž jazyk by byl zvolen za mezinárodní. Ostatní národy by se obávaly její politické hegemonie. Žádnému národu není možno takové výhody dovolit".

V této souvislosti je na místě zmínit se o úsilí zavést angličtinu jako jediný mezinárodní dorozumívací jazyk. Předstupněm k tomu měla být zjednodušená angličtina Basic English prof. Dr. C. K. Ogdena, se slovníkem omezeným na 850 nejužívanějších slov. Britský premiér za druhé světové války Winston Churchill tento systém podporoval. Po druhé světové válce tyto snahy ještě zesílily a nutno střízlivě přiznat, že se setkávají s úspěchem. Máme co dělat s rostoucí hegemonií angličtiny.

Otázka neutrality jazyka. Ukazuje se, že jediným východiskem je jazyk neutrální, tedy takový, jímž nemluví žádný národ a který nikoho nezvýhodňuje. Měl by být sestaven tak, aby se ho musel učit od samého základu Angličan, Arab nebo třeba Japonec. Proti tomuto naprosto spravedlivému požadavku může někdo těžko něco namítat. Je však splnitelný? Podívejme se na věc blíže.

Požadavek je obtížně splnitelný například **v otázce písma.** Kdyby se pro mezinárodní jazyk zvolila latinka, byly by v nevýhodě národy, které používají jiného písma. Latinkou píše pouze 35% lidstva. Vymyslet novou abecedu? V tomto případě by bylo nutno rozhodnout o směru psaní. Zleva doprava, nebo opačně a shora dolů? V každém případě by byly některé národy zvýhodněny a jiné naopak.

Otázka slovní zásoby. Pokud by se měla uplatnit zásada neutrality, muselo by vzniknout nové pojmenování pro každý existující pojem. Ani jedno slovo by se nemělo podobat kterékoli lexikální jednotce z existujících jazyků. Zde vidíme, že sen o ideálně spravedlivém řešení univerzálního jazyka je nespílitelný.

Apriorní jazyky - sestavené na základě úvah autorů bez uplatnění předchozích zkušeností. Někteří se pokusili splnit zásadu neutrality alespoň v oblasti slovní zásoby. Aby si čtenář mohl učinit představu, jak vypadá takový vymyšlený jazyk, uvedeme dva pozoruhodnější případy.

Francouzský profesor Jean Francois Sudre (1787 - 1862) zveřejnil v roce 1827 zajímavý vynález. Zkonstruoval jazyk ze sedmi slabik solmizační stupnice: do - re - mi - fa - sol - la - si. Svému jazyku dal název **solresol**. Vycházel ze skutečnosti, že noty jsou známy po celém světě. Jazyk obsahoval 49 dvouslabičných, 336 trojslabičných, 2268 čtyřslabičných a 9072 pětislabičných slov. Bylo jím možno komunikovat i pomocí hudebního nástroje, pomocí sedmi duhových barev, prstů, číslic atd. Pokusně si můžeme zahrát, nebo zapískat třeba tuto větu: "Dorela faremi sirelasi doremi, doreffa doressol" (Rok se skládá ze dní, týdnů, měsíců). Nebo si zazpívat: dore- (já) milasi - (miluji) domi - (tebe, tě). Aby svým budoucím žákům usnadnil osvojení lexiky, opozita vyjadřoval inverzí: misol - dobro, solmi - zlo, domisol - bůh, solmido - satan, doremi - den, miredo - noc.

J.F. Sudre předložil svůj návrh Akademii krásných umění v Paříži. Dostalo se mu pochvaly za "šťastnou iniciativu". V dalších letech obdržel vřelá dobrozdání několika

učených společností a slavných osobností jako Victora Huga, de Lamartina, Alexandra Humboldta, hvězdáře a fyzika Arago atd. Sudra pozval také Napoleon III., aby mu předvedl svůj systém.

Sestavení slovníku si vyžádalo 45 let práce a nebylo dokončeno, neboť Sudre zemřel. Jeho manželka čtyři roky po ovdovění uveřejnila doplněný systém solresolu a založila společnost na jeho propagaci. Ještě v 1902 vyšla v Paříži brožura velebící přednosti solresolu. Nikomu se však nechtělo se jej učit. Byl příliš těžký, nepodobal se žádnému ze živých jazyků a upadl do zapomenutí.

Tento neúspěch vymyšleného jazyka neodradil Američana Edwarda P. Fostera od práce nad systémem, jemuž dal název **RO**. Uveřejnil jej v roce 1908. Přišel na nápad kombinovat písmena abecedy podle metody desetinného třídění. Např. zinek se řekne baudfa, kadmium je baudka, nikl - baulfa. Číslice 1, 2, 3, 4 - zab, zac, zad, zaf. Tudíž 333 je zidzedzad, 444 je zifzefzaf. Má to svou logiku! Názvy všech rostlin začínaly slabikou lu. Například věta "Rostliny, jejichž zrna se jedí jsou: čočka, fazole, hrách" zní v jazyku ro: "Lugaz, avze lesadz abz lig ela, lugbalz, lugbam lugbanz". A nakonec ještě alespoň jedna věta z jeho propagační brožury: "Máte - li s námi udělat ro celosvětovým mezinárodním jazykem, napište nám". V ro zní: "Uc ac el ir abz in at selab ebi ro at ixracamo ate bubar, rufec id abz".

Komu by se líbil takový, i když na logice postavený jazyk? Komu by se chtělo věnovat mu čas a energii? Nač bychom měli přejmenovávat všeobecně známá mezinárodní slova?

Vidíme, že zásada striktní neutrality a naprosté spravedlnosti se v oblasti mezinárodního jazyka neosvědčila. Podobně je to i s některými dalšími nutnými požadavky kladenými na mezinárodní jazyk.

Aposteriorní jazyky - vycházející ze zkušeností a opírající se o existující jazyky měly větší úspěch.

V sedmáctém století se stále častěji ozývaly hlasy volající po neutrálním mezinárodním jazyku, neboť latina tuto roli začíná pomalu ztrácet. Vzpomeneme především J.A. Komenského, René Descarta, G.V. Leibnize. Projekt J.A. Komenského "Panglottia" (Všemluva) byl objeven v roce 1934 profesorem Dimitrijem Čiževským v knihovně evangelického sirotčince v Halle. Uvádíme alespoň jeden odstavec z Komenského knihy Via Lucis (Cesta světla) o zásadách, které by měly být při sestavování takového jazyka dodrženy. "Uzavíráme tedy, že proti oněm mnohonásobným překážkám a zmatkům vzájemného styku, které vznikají z mnohosti, z nesnadnosti a nedokonalosti jazyků, nezbyvá účinnějšího prostředku, než aby se sestavil jazyk nový, nade všechny jiné již známé snadnější, abychom se mu mohli učit beze ztráty časové i věčné".

O potřebě nového, racionálně sestaveného jazyka bychom mohli uvést mnoho dalších citátů významných myslitelů.

Odborníci v jazykovědě si však tento nesmírně složitý a nesnadný úkol netroufali řešit. Zato se dali do práce dobromyslní filantropové, amatéři a horlivci, kteří neměli potřebné jazykové vzdělání. Pouhá znalost několika jazyků na tento úkol nestačí.

Někteří vycházeli z naivní představy, že společný světový jazyk vyřeší otázky míru, dorozumění a spolupráce mezi národy na celém světě. Nemálo bylo i fantastů, které lákala vidina, že svět přijme právě ten jejich jazykový systém a že se jejich jméno navždy zapíše do dějin lidstva.

Pokud jejich projekty zůstávaly pouze na papíře, byl na jazykovém poli klid a mír. Hladina se rozbouřila, když se mezi vynálezci univerzálních jazyků našel podnikavec, který

uměl pro svůj výtvar získat armádu horlivých a oddaných stoupců. Záhy na to se vynořil jiný “vynálezce s lepším a duchaplnějším projektem”. Snažil se, jak uvidíme, zlákat přívržence svého předchůdce na svou stranu. Mezi jednotlivými tábory vznikaly vášnivé spory, hádky, prudké polemiky, intriky a dokonce i osobní útoky. Můžeme se o nich dočíst na zažloutlých stránkách časopisů z konce devatenáctého a začátku dvacátého století.

Volapük

Prvním autorem umělého jazyka, který získal v průběhu několika let milionovou armádu přívrženců, byl Johan Martin Schleyer (1831 - 1912) z Kostnice u Bodamského jezera. Už jako gymnaziální student vynikal znalostí několika cizích jazyků. Postupně jich prostudoval kolem sedmdesáti. Jedné bezesné noci roku 1879 dostal “vnuknutí” vytvořit společný jazyk pro všechny národy světa. S velkým záplem, nadšením a oduševněním se dal do práce a za několik měsíců vydal v Kostnici dobře vypracovaný jazykový systém, jemuž dal jméno volapük - světová řeč (jde o deformaci anglických slov world = svět a speak = mluva, řeč).

J.M. Schleyer byl skvělým organizátorem. Uměl svůj jazyk náležitě propagovat. Neúnavně jezdil a přednášel na shromážděních továrníků, velkoobchodníků, učitelů, lékařů i důstojníků. Všude šířil myšlenku jediného jazyka pro celé lidstvo. Argumentoval větou: “Tuto úlohu nemůže plnit žádný z existujících jazyků, ani latina, neboť se vyvíjely živelně, a proto mají v sobě mnoho nepravidelností a výjimek”. Lidstvu je nutno dát jazyk neutrální a tak snadný, aby se mu v krátkém čase bylo možno dokonale naučit.

Schleyer nezůstal jenom u teoretických úvah. Posluchačům předložil svou učebnici volapüku. Poprvé vydal pouze 500 výtisků. Posluchači s úžasem sledovali jeho výklad o skloňování a časování, které v latině a v etnických jazycích působí studentům tolik nesnáží. Ve volapüku je možno obojí zvládnout za několik minut. A opravdu nepřeháněl.

Pro ilustraci si vezměme slovo péro - ve volapüku pen. Deklinace: gen. pena, dat. pene, akuz. peni. Tak se skloňují všechna substantiva bez výjimky. To však předpokládá, že všechna substantiva musí mít v nominativu zakončení na souhlásku. Zájmena musí být také zakončena souhláskou a přibírají stejně koncovky jako substantiva: já - ob, mne - oba, mně - obe, mne - obi. Plurál má tytéž koncovky, přidává se vždy - s: pens, penas, penes, penis. Zájmena: ob - já, obs - my, ol - ty, ols - vy. Jak vidíme, pravidelnější než esperanto! Naše zájmena on, ona, ono zní ve volapüku om, of, on. Ani tato zakončení nevolil Schleyer náhodně: **om** pro **m**askulinum, **of** pro **f**emininum, **on** pro **n**eutralium. V plurálu opět připojíme - s a dostaneme: oni, ony, ona - oms, ofs, ons. A nyní můžeme hravě časovat. Zůstaneme u základu pen. Připojíme - li k němu - ön, infinitiv od substantiva pen. Tak penön je psát. Nyní přijde jistá zvláštnost a originalita volapüku: časy se tvoří nikoli sufíxy, nýbrž prefixy, a to prézens prefixem - a (později bez prefixu), perfektum prefixem - e, futurum prefixem - o. Například: apenob, respektive penob - pší, spenol - pšíš atd., epenof - psala (napsala), openobs - budeme psát (napíšeme) atd. Je zajímavé, že již J.A. Komenský ve své Panglottii navrhoval tvoření jednotlivých časů pomocí předpon: rges - jsem, Tues - jsi, illes - je, noses - jsme, voses - jste, illies - jsou, anteges - byl jsem, anttues - byl jsi, antilles - byl....., posteges - budu, posttues - budeš atd. Podával i jiný návrh, a to plně apriorní, avšak také s tvořením časů pomocí prefixů: bana - jsem, bane - jsi, bani - je, baná - jsme, bané - jste, baní - jsou, pabana - byl jsem....., fabana - budu, fabaná - budeme.

Vraťme se však k volapüku. Umíme již perfektně deklinovat všechna substantiva bez výjimky a také časovat všechna slovesa bez obavy, že uděláme chybu. Koho by takový systém nenadchl? A nejen to! Není zapotřebí učit se tolika slovíčkům jako v národních jazycích. Schleyerův systém se vyznačuje duchaplnou derivací. Od některých základů je možno vytvořit pomocí přípon desítky odvozenin.

Nemíníme v tomto výkladu zacházet do podrobností, ale musíme ještě ukázat, jak Schleyer tvořil slovní zásobu.

Slovní základy přebíral ze světových jazyků, především z angličtiny němčiny a latiny. Z úsporných důvodů mnohé zkracoval. To všechno lze do jisté míry považovat za správné, ale v těchto svých zásadách zacházel příliš daleko. Aby totiž svoji světomluvu usnadnil těm, kteří mají potíže s výslovností hlásky “r”, nahrazoval ji hláskou “l”, nebo ji prostě vynechával. Myslel na děti a hlavně na Číňany, kteří ve svých slovech “r” nemají. Je nutno dodat, že každý slovní základ musel začínat na souhlásku, neboť samohlásky na začátku slova označovaly čas a na konci slova pády.

Nyní se podívejme, jak vypadala známá mezinárodní slova po uplatnění výše uvedených zásad: akademie - (po odstranění první a posledních dvou samohlásek) - kadem, elektřina - lektin, opera - lop, hotel - loted, profesor - plofed, kompliment - plim, diplom - plom, republika - blik, problem - blem, kravata - klať. Čekali bychom, že se železo (lat. ferrum) bude nazývat fel, ale fel bylo již rezervováno pro substantivum pole "feld". Fil, fol, ful byly již také zadány. Co dělat? Schleyer tedy určil pro slovo ferrum pojmenování lel. Podobně postupoval u slova rosa - růže, "r" změnil na "l" a "s" také na "l", neboť koncovkou s označoval plurál. Proto se rosa změnila na "lol". Světařily také neunikly zkomolení: Evropa - Yulop (čti julop), Amerika - Melop, Asie - Silop, Afrika - Fikop, Austrálie - Talop.

Dnes se nám zdá takovéto hračkaření se slovy možná naivní a směšné. Ale na konci devatenáctého století byly jiné časy a také jiní lidé. Schleyerův volapük obdivovali dokonce i mnozí vědci.

Šířil se nejen v Evropě, ale i v Americe, Asii, ba i v Africe. V r. 1888 měl již kolem milionu přívrženců, tisíce diplomovaných učitelů a profesorů oprávněných vyučovat ve školách volapüku. Vydávaly se časopisy, překládala světová literatura, tvořila se i originální literatura a v této řeči se skládaly i básně. V Austrálii se hrály dokonce i opery a prý měly úspěch. Pořádaly se i triumfální kongresy. Také Jan Neruda píše v jednom ze svých fejetonů (květen r. 1891): "Ve Vídni byl vloni kongres, na kterém dva tisíce mužů a žen dorozumívalo se prý volapükem. Na některých obchodních školách ve Vídni a v Paříži, v Itálii a v Americe pravidelně mu vyučují".

Heslo "Menade bal püki bal" (Jednomu lidstvu jeden jazyk) letělo tehdy celým civilizovaným světem. Tenkrát pro to byly příznivé podmínky; poměrně klidné mírové období, rozvoj paroplavby a dopravy, rozšiřování telefonní a telegrafní sítě. Tím došlo ke zintenzivnění mezinárodních styků na poli kultury, ekonomiky, zahraničního obchodu a turistiky. Současně s rozvojem se začala naléhavě projevovat i potřeba mezinárodního jazyka. Proto ten neobyčejný rozmach volapückého hnutí. Učit se mu bývalo v některých kruzích módou. Dánský jazykovědec Otto Jespersen zaznamenává ve svých memoárech, že na kongresu filologů v Londýně r. 1887 s obdivem poslouchal dva své kolegy - Němce a Angličana - jak spolu plyně diskutují ve volapüku.

Zdálo se, že otázka společného dorozumívání mezi národy je definitivně vyřešena a že J.M. Schleyer, jako novodobý mesiáš, vyvedl lidstvo z jazykového babylonu. Kolem Schleyera a jeho "vnuknutí" (aby vymyslel pro lidstvo společnou řeč), začaly kolovat pověsti, různé výmysly a legendy, jimiž se snažili horliví nadšenci a romanticky založení fantasté odít tento "posvátný jazyk" a jeho tvůrce do mystického roucha.

Ale kriticky založení stoupenci volapüku začali několik let po jeho vzniku na věc pohlížet jinak. Viděli, že kulturní lidé s vyvinutým jazykovým cítěním se na volapük dívají jako na "geniální" karikaturu jazyka a kladou si otázku, zda mezinárodní jazyk musí vypadat tak groteskně.

Proto Schleyerovi radili, aby zrevidoval hlavně lexiku a upustil od některých zásad, které při jejím vypracovávání stanovil. Poukazovali například na to, že bylo nesprávné měnit kvůli Číňanům každé "r" na "l", nebo "t". Naproti tomu opačně zas Japonci mají potíže s vyslovením hlásky "l" a v přejatých slovech ji nahrazují hláskou "r": alkohol - arukoru, balast - barasto, klub - kurabu, Slovensko - Surovakia a pod. Zajímavá je příhoda jednoho Japonce, který působil na varšavské univerzitě. Ve společnosti se totiž představoval jako rektor této university, než byl na tento alofón upozorněn.

Přátelé volapüku radili Schleyerovi, že by byl jeho jazyk pro civilizovaný svět přijatelnější, kdyby se internacionalismy ponechávaly v jejich původní podobě, tedy - profesor, hotel, opera, diplom, republika, universita (ve volapüku - nivel) atd. Schleyer nejdříve trpělivě vysvětloval principy svého jazyka. Oponoval svým kritikům a argumentoval tím, že lidstvo potřebuje jazyk, který nedává nikomu výhody a kterému se musí každý učit od

samého začátku. A proto - čím méně se jeho slova podobají originálu, tím lépe. Žádný národ se nemá preferovat! Hlavně, že jsou jeho slova stručná, libozvučná a snadno vyslovitelná.

Neustálé rady některých jeho nejbližších, dobře smýšlejících přátel, mu pomalu začínaly jít na nervy. Protože si počínal značně autoritářsky a nechtěl připustit žádné změny, začali se přátelé od svého uctívaného “Datuvala” (ve volapüku - “Velký vynálezce”) odvracet. Stárnoucí autor slavného univerzálního jazyka se musel smutně dívat, jak se jeho životní dílo rozpadá a na jeho místo přichází jazyk nový a úspěšnější, neboť je srozumitelnější.

Tak se skončilo první jednání velkého dramatu boje proti jazykovému babylonu. Poprvé v dějinách lidstva se ukázalo, že se lidé z různých končin světa na kongresu volapükistů dorozumívali umělým jazykem. Johann Martin Schleyer získal trvalou zásluhu na poli interlingvistiky.

Když praxe ukázala, že i primitivní, skřípající jazykový mechanismus je způsobilý ke konverzaci a literární tvorbě, začaly se umělé jazyky množit jako houby po dešti. Nesebekritičtí diletanti vymýšleli to, na co si netroufali odborníci v jazykovědě. Šlo jim hlavně o to, oč lepší a duchaplnější je jejich projekt v porovnání s předchozím. Jeho přívržence a “apoštoly” chtěli získat na svou stranu.

A tak, v době největšího rozkvětu volapüku přichází na “trh umělých jazyků” oční lékař Ludvík Lazar Zamenhof se svým jazykovým systémem “lingvo internacia”, který vydal v r. 1887 ve Varšavě rusky pod pseudonymem Dr. Esperanto, což znamená doufající.

Esperanto začali příznivci pro tento jazyk používat místo původního názvu lingvo internacia. Dr. Zamenhof se narodil v r. 1859 v Bialystoku, v tehdejší ruské části Polska. V této oblasti byly vyhraněné národnostní rozpory. Žili tam pohromadě Litevci, Poláci, Rusové, Němci a Židé. Vzájemně si nerozuměli a nenáviděli se. Mladický Zamenhof byl přesvědčen, že hlavní příčinou jejich vzájemného nepřátelství je rozmanitost jazyků. To ho přivedlo na myšlenku vytvořit společný jazyk. Jeho sestavováním se zabýval již od kvinty gymnázia. Měl neobyčejný zájem o jazyky, od malička uměl polsky, rusky, německy s jidiš (jazyk židovského obyvatelstva s německým základem a s hebrejskými i slovanskými prvky). Na gymnáziu se kromě toho učil latině, ruštině a francouzštině.

Před maturitou měl již hotovy základy nového jazyka. Otec však spálil jeho rukopisy v obavě, že syn zanedbá přípravu na maturitu a nebude se kvůli svému mladickému blouznění plně věnovat studiu na lékařské fakultě.

Mladý Zamenhof pak v nemnohých volných chvílích pracoval na svém jazyku znovu a svou činnost tajil před rodiči a kolegy na fakultě. Neměl tedy možnost se poradit a dát svůj jazyk posoudit druhým. Prakticky ovládal několik řečí, ale v teorii mu scházely hlubší lingvistické znalosti. Když měl svou práci připravenou pro tisk, nastaly další potíže, a to najít nakladatele, který by byl ochoten jeho jazyk publikovat. Nikdo nechtěl rukopis přijmout, vždyť to bylo něco neznámého a zbytečného. Nakonec vydal svou práci vlastním nákladem z věna své snoubenky Kláry Silbernikové z Kaunasu. Malá brožura měla pouze 40 stran a stála 15 kopějek. Ještě téhož roku vydal učebnici v polštině, francouzštině a němčině, později i v angličtině. Psal se rok 1888.

Brožury rozesílal do celého světa. Adresoval je zejména členům volapükových klubů. Tam se totiž sdružovali všichni idealisté, které myšlenka společného jazyka přitahovala. Nyní šlo o to, jak je získat.

V úvodu učebnice skromně prosí čtenáře, který bude s nedůvěrou prohlížet novou práci o mezinárodním jazyce, aby o věci uvažoval bez předsudků a otevřeně se vyjádřil k jeho

jazyku. Aby zjistil, jaký zájem vzbudí ve světě, vložil do každé brožury lístek, ve kterém nežádal prozatím nic víc než slib, že se každý podepsaný zájemce začne učit novému jazyku teprve tehdy, až tento slib složí deset milionů lidí. Podotkl ještě, že uveřejní všechny adresy ve zvláštní knize.

Toto fantastické číslo, které si Zamenhof určil při svém startu, se záhy ukázalo jako absurdní. Netušil, že po pádu volapüku poklesne všeobecně o ideu mezinárodního jazyka zájem. Zatímco Schleyer během pěti - šesti let získal kolem milionu stoupenců, Zamenhof jich za stejnou dobu získal pouze několik set. Po téměř století trvajících obětavé a neúnavné propagandě bylo esperantistů pouze kolem sto tisíc (viz sborník "Problémy interlingvistiky", Nauka Moskva 1976).

V klubech volapükistů nastal poplach. Nečekaně se objevila silná konkurence. Ti nejvěrnější utěšovali své spolubratry, že je volapük po celém světě již natolik zaveden, že mu výplod nějakého polského okulisty nemůže ublížit.

Přece však se stalo. V řadách volapükistů došlo k rozkladu. Ti, co byli ochotni blíže se seznámit s novým jazykem, museli přiznat, že je mnohem přijatelnější než volapük. Aby si čtenář dovedl tento rozdíl představit, je uveden krátký text v obou jazycích:

Mám rád všechny lidi celého světa, zejména však ty vzdělance, kteří důvěřují mezinárodnímu jazyku jako jednomu z nejdůležitějších nástrojů ke sjednocení národů.

Ve volapüku:

Löfob menis valik vola lölik, patiko etis pekulivöl, kela konfidoms volapüke as bale nedas gletikün netasfetana.

V esperantu:

Mi amas ciujn homojn de la tuta mondo, precipe tiujn instruitulojn, kiuj konfidas la ligvon internacian kiel unu el la plej gravaj iloj por la unuigo de la popoloj.

V esperantském textu poznáváme aspoň některá mezinárodní slova, i když mají podivná zakončení, ale ve volapückém téměř žádná.

Vznikly vášnivé spory, polemiky, útoky jedněch proti druhým. Oba tábory dokazovaly přednosti svého jazyka. Když však předáci volapüku viděli, že jsou v diskusích o jazykových otázkách lehce porazitelní, zaútočili na Zamenhova z jiné strany. Obvinili ho, že je rozbíječem hnutí pro mezinárodní jazyk. Na jejich adresu napsal Zamenhof v r. 1889 pozoruhodný článek, z něhož citujeme aspoň některé myšlenky:

"Velká část volapükistů dodnes vidí v esperantu nepřitele, proti kterému je nutno všemi silami bojovat. A tito pánové s fanatickou tvrdohlavostí a zarytostí odmítají obeznámit se s mým systémem. Jsou však i takoví, kteří sice uznávají přednosti esperanta, přece však chtějí zůstat volapüku věrni až do smrti. Jsou totiž přesvědčeni, že propagování nového jazyka, ať by byl jakkoli dobrý, ohrozilo by budoucnost naší idey. Na každém kroku mi volapükisté opakují: "Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur" (Svorností malé věci rostou, nesvorností i největší se rozpadávají). Jednomyslnost je pánové chvályhodná věc. Nesmí však být slepá, neboť pak je to zarytost a jí se dosahuje opačných výsledků. Když jste se rozhodli jít po nějaké cestě, třeba se dobře podívat, zda je to správná cesta a zda vás tato cesta neoddaluje od cíle, místo toho, aby vás k němu vedla".

Tato moudrá slova jsou i dnes obecně platná.

Zamenhof uměl, jak je vidět z jeho četných projevů a článků, proti volapüku přesvědčivě bojovat. Dostával mnoho dopisů zblízka i z daleké ciziny. Nadšené i střízlivé, pochvaly i výtky, rady, pokyny a návrhy. Bylo však mezi nimi mnoho odmítavých, ba až urážlivých, zejména od Schleyerových stoupců. Musíme si totiž uvědomit, že příslušnost k volapüku nebyla pouze věcí rozumu, ale možno říci, především citu. Členy volapükových organizací k sobě poutal nekritický obdiv k “posvátnému jazyku”, včetně úcty a lásky ke zbožňovanému Schleyerovi, ve kterém viděli největšího genia lidstva. Bylo to společenství podobné jakési sektě, která si vzala za úkol spasit lidstvo jen a jen volapükem. Na lidi tohoto druhu pochopitelně neplatí žádné rozumové argumenty.

Určitý počet volapükistů přešel do tábora esperantistů. Například členové norimberského spolku zanechali volapük a stali se stoupcem Zamenhova. Jiní se přestali o problém mezinárodního jazyka zajímat. Byla zasetá nedůvěra. Nač se učit mezinárodnímu jazyku, který se dnes nabízí, vždyť zanedlouho se přijde i na jeho nedostatky. A nemýlili se.

Snahy o reformu esperanta. Vynálezci umělých jazyků to neměli a nemají snadné. Každý jejich výtvor je totiž kritizovatelný. Zatímco nikdo nekritizuje češtinu nebo slovenštinu za to, že komparativ od adjektiva zlý je horší, a ne zlejší, nebo francouzštinu za to, že plurál od substantiva cheval je chevaux, nikoli chevals, každý má právo kritizovat, ba i dělat vtipy na výplody autora umělého jazyka. I Zamenhof si zpočátku dělal vtipy ze Schleyerových výmyslů. Tak si např. na mušku vzal slovo “kanal”, které ve volapüku neznamená kanál, nýbrž umělec. Schleyer ho utvořil z anglického základu can - (moci, umět) připojením sufixu - al, který označoval činitele. Zamenhof sarkasticky říká: “Když řeknete “artisto”, mnozí na světě vám porozumějí. Řekněte však “kanal”, celý svět porozumí, že tím myslíte artistu, není-liž pravda, páni volapükisté? Tak jste se vyjádřili jazykem celého světa ....!” Tenkrát ale Zamenhof ještě netušil, jak se budou jím vymyšleným slovům naopak vysmívat jeho protivníci. Například slovo gratis zná mnoho lidí ve významu zdarma. U Zamenhova slovo gratis znamená škrábal a slovo obligata neznamená obligátní ve smyslu povinný, jak bychom čekali od mezinárodního jazyka, ale násobený. Foresto neznačí les, nýbrž nepřítomnost atd.

Podobně jako u volapüku, i v případě esperanta se po vystřízlivění z prvního nadšení začaly ozývat kritické hlasy. Sám Zamenhof viděl po šesti letech překladatelské práce, že mluvnický systém jeho jazyka plodí bizarní věty zejména v těch případech, kdy se v nich nacházejí slova s koncovkami uj, aj, oj, ujn, ajn, ojn. Pro ilustraci je uvedena jedna věta ze Zamenhofova překladu románu “Marta” od Elizy Orzeszkové:

“Sur bronzaj postamentoj orbrilantaj kandelabroj etendis siajn bränčformajn brakojn, staris argentaj vazoj kaj polakoj, porcelanaj korboj kaj kristalaj klosoj kovrantaj grupojn da marmoraj statuetoj.

Nejde však jen o tyto koncovky, ale o více závažných nedostatků. Proto se Zamenhof na naléhání svých prozíravých přátel rozhodl systém zreformovat. V časopise “La Esperantisto” č. 12/1893 (Norimberk) Zamenhof oznamuje čtenářům, jakou podobu by dal svému jazyku po jeho šesti a půl letém používání. Navrhované změny jsou dalekosáhlé. Jako příklad jsou uvedeny alespoň některé:

Odstranit deklinaci adjektiv, “neboť je to zbytečný balast”, říká doslova ve svém návrhu. “Substantiva nemají mít v plurálu koncovku oj, nýbrž i, tudíž patri namísto patroj (otcové). Odstranit z gramatického systému povinný akuzativ, který z jedné strany činí mnoha lidem velké potíže a z druhé strany protiřečí duchu našeho jazyka, jenž má skloňování jen pomocí předložek. Že živý jazyk může dobře existovat bez akuzativu, vidíme v kulturních jazycích, které ho nemají. Ať je tedy akuzativ (4.p.) stejný jako nominativ (1.p.)” K tomu je namístě poznamenat, že o komplikacích v používání akuzativu (nejde totiž jen o vyjadřování přímého předmětu, nýbrž také o směr, míru a váhu) píše Valaššan Dolinský, autor slovenské učebnice esperanta: “Akuzatív je takou galibou esperanta, ako “y” nášho etymologického pravopisu”.

Dále Zamenhof navrhuje odstranit tabulku korelativ: *ciu, kiel, tiel, ciam*, atd. (vymyslel jich podobných 45), “které daly mým přátelům příčinu k neustálým kritikám a disputacím”. Namísto nich navrhuje slova všeobecně známější, jako např. namísto *ciu* (každý) navrhuje *omnu*; namísto *kiel* (jako) *kom*; *tiel* (tak) *sik*; *ciam* (vždy) *semper* atd.

Někteří čtenáři snad vědí, že Zamenhof zavedl do svého jazyka několik písmen se stříškami a jedno s obloučkem: *ĉ, g, n, j, ĥ, ŭ*. Tato písmena se ihned po publikování esperanta ukázala velkou brzdou při jeho šíření. Tiskárny nebyly ochotny tisknout esperantské texty. Teo Jung, redaktor časopisu *Heroldo de esperanto*, vtípně poznamenal, že “kdyby byl Zamenhof typografem, a nikoli očním lékařem, určitě by je nebyl vymyslel”. Poznámka - stejné problémy se vyskytly i při přepisu počítačem, a proto u textů psaných esperantem takováto znaménka u některých hlásek nejsou uvedena.

O těchto a dalších reformách dal Zamenhof v r. 1894 hlasovat mezi čtenáři časopisu “*La esperantisto*”. Jak to dopadlo? Tenkrát měl Zamenhof ještě poměrně málo stoupenců. Výsledek: 107 hlasovalo pro reformy, 157 proti. Čtenář může právem položit otázku, zda bylo správné dát o těchto závažných otázkách hlasovat. Vždyť ti první stoupcí esperanta sotva měli k takovému rozhodování potřebnou kvalifikaci. Jak se později ukázalo, na výsledku tohoto hlasování měl největší “zásluhu” markýz de Beaufront, nazývaný též “druhým otcem esperanta” pro své zásluhy o jeho šíření ve Francii. Těchto zásluh si byl dobře vědom a nejednou prohlásil: “Nebýt mne, dnes by o esperantu nikdo nic nevěděl”. A kdo ví, zda neměl pravdu. Mnoho dobrých projektů mezinárodního jazyka zůstalo na papíře jen proto, že nenašlo obětavé propagátory.

Kdo byl “markýz Louis de Beaufront”? Protože se s touto zajímavou osobností setkáme při vyprávění o vzniku jazyka ido, povíme si o něm některé podrobnosti.

Ve skutečnosti nebyl žádným markýzem a jmenoval se Louis Chevreux. Zjistilo se to až po jeho smrti v r. 1935. Dožil se osmdesáti let. Každý měl a má právo změnit si jméno, ale přivlastnit si přitom šlechtický titul, to seriózní lidé ani před sto lety nedělali. Chevreux byl chudý nemanželský syn. To ho psychicky zajisté poznamenalo. V té době byl pro syna a dceru takový původ značným společenským handicapem. Byl však nadaný zejména na jazyky a stal se soukromým učitelem ve šlechtických rodinách.

Jednou si ve výkladní skříni knihkupectví v Paříži povšiml francouzské učebnice esperanta. Nadchl se pro tento nový jazyk. Sám se totiž již dříve zabýval myšlenkou vymyslet univerzální jazyk pro celé lidstvo. Viděl skvělou možnost stát se na tomto poli významnou osobností. V té době byl v nejlepším věku, bylo mu 35 let. Stal se prvním horlivým propagátorem esperanta ve Francii. Zamenhofovi byl nejmilejším a nejoddanějším přítelem a spolupracovníkem. V roce 1898 začal Chevreux vydávat časopis “*L'Espérantiste*” a založil “*Société française pour la propagation de l'Espéranto*”.

Aby jeho jméno ve vyšších a vlivných kruzích nabylo vážnosti, představoval se jako markýz Louis de Beaufront. Uhlazenému vystupování se naučil ve šlechtických rodinách, kde byl vychovatelem a instruktorem cizích řečí, zejména angličtiny. Všude ho považovali za noblesního příslušníka chudé šlechty.

De Beaufrontovi se brzy podařilo získat pro esperanto několik vlivných a zámožných osobností, francouzský Touring Club a také různé kapacity z vědeckých kruhů. Sám se vydával za absolventa lingvistiky. Získával stoupence i v kruzích francouzského kléru. Tam se zase představoval jako jezuita, doktor teologie. Vyprávěl o své cestě do Svaté země a do Benáresu v Indii. Vše si vymyslel, aby ve společnosti co nejvíce zapůsobil v zájmu propagace esperanta. De Beaufront se stal významným činitelem v esperantském a později i v idistickém hnutí. Byl vynikajícím odborníkem v otázkách mezinárodních jazyků.

Závažné rozhodnutí nakladatelství Hachette et C-ie. Jednou z nejvýznamnějších událostí v esperantském hnutí bylo, že matematik prof. Dr. Charles Bourlet získal r. 1901 k

propagaci a vydávání esperantské literatury velké pařížské nakladatelství Hachette et C-ie. Podnikatel Hachette viděl, že by se na esperantských příručkách a knihách dal vytěžit značný kapitál. Byl však poučen neblahým osudem volapüku. Věděl, že každý umělý jazyk je kritizovatelný a nese v sobě zárodky pro zdokonalování plus reformy. Zatímco v národních jazycích dochází ke změnám ve velkých časových intervalech, a to obvykle v málo závažných detailech, v umělých jazycích přicházejí krátce po jejich publikování. Jsou přitom natolik radikální, že se jimi znehodnocují veškeré dosavadní publikace. Pan Hachette byl obchodník a nikoli idealista. Nechtěl se vystavit riziku, že mu zůstanou na skladě haldy esperantských učebnic a slovníků. Proto vedoucím představitelům esperantského hnutí dal striktní podmínku, **že nepřipustí žádné reformy esperanta.**

Tak se esperantské hnutí dostalo před vážné dilema: Buď přijmout tuto lákavou nabídku se závazkem, že se na původním “Fundamentu esperanta” nebude nic měnit, nebo že se Zamenhofův jazyk dá na cestu poctivého a seriózního zdokonalování. To i za předpokladu, že se bude muset jeho systém přebudovat, bude - li zjištěno, že je založen na nesprávných principech. Dovedeme si představit, jak nesnadná byla volba pro samého Zamenhofa, jemuž otázka kvality jazyka a jeho dalšího vývoje nebyla lhostejná. S těžkým srdcem došel v roce 1894 k rozhodnutí, uveřejnit své návrhy na reformy. I jiní mu to dobromyslně radili. Například jeden z jeho nejoddanějších osobních přátel a významný předkladatel literatury do esperanta, polský inženýr A. Grabowski (1857 - 1921), viděl nedostatky a závady v mluvnici i slovní zásobě. Proto upozorňoval: “Esperanto nevylepšíme až potom, kdy ho svět přijme. Ten vezme náš jazyk jen tehdy, bude-li dokonalý”.

To vše se odehrávalo na přelomu století. Esperantské hnutí bylo zejména ve Francii na vzestupu. Předáci Zamenhofa přesvědčili, aby se dala přednost první alternativě. Pro šíření esperanta se ukazovaly veliké perspektivy a propagátory zlákala vidina brzkého triumfu. Firma Hachette et C-ie měla filiálky v mnoha hlavních městech Evropy a francouzských koloniích. Bylo to jedno z největších nakladatelství na světě. Dnes se nám snadno kritizuje strategický postup tehdejších vedoucích, ale zdá se, že uvažovali takto: Ukázalo se, že je esperanto plně způsobilé pro konverzaci a pro literární tvorbu? - Ano! Jazykový stroj tedy funguje a to je hlavní věc! Že má konstrukční vady, o tom víme jen my. Veřejnost se o nich nesmí dovědět. Vždyť ta se v těchto věcech nevyzná. My jí budeme obratně vedenou propagandou předkládat esperanto jako jedinečný a bezvadný jazykový systém, který je posledním slovem v oblasti mezinárodních jazyků. Tak se nám podaří utvořit mohutný a silný **“esperantský národ”**. Před touto skutečností budou muset vlády kapitulovat a budou masami donuceny zavést esperanto do škol.

V prvních letech se jejich plánům dařilo. Založili organizaci se širokou členskou základnou. Firma Hachette et C-ie dělala esperantu intenzivní reklamu. Chrlila učebnice v mnoha jazycích, slovníky, překladovou i originální literaturu. Zakládaly se esperantské kluby na celém světě. Organizovaly se světové kongresy. Vznikal “esperantský národ”. Vlastními výsostnými znaky byly zelená hvězda v bílém poli, hymna a prapor. Podobně jako před léty u J.M. Schleyera začal se i kolem Zamenhofa utvářet mystický kult osobnosti jako kolem mesiáše, což pochopitelně samotnou myšlenku mezinárodního jazyka znevažovalo.

Tak se vedoucí představitelé esperanta úplně zmocnili hnutí pro realizaci idey mezinárodního jazyka. Poučili se z osudu volapüku a snažili se již v zárodku umlčovat každou konkurenci a každou kritiku. Když některý časopis na svých stránkách dal publicitu článku s kritickým postojem k esperantu, pohotově byla zorganizována kampaň proti jeho redakci s výhrůzkami, že budou tento časopis bojkotovat, neuveřejní-li vzápětí pojednání ve prospěch esperanta.

To vše uvádíme pouze proto, aby si čtenář uměl představit, jak silnou pozici získalo esperantské hnutí koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století. Na prvním sjezdu

esperantistů ve francouzském městě Boulogne v roce 1905 byla odhlasována “nedotknutelnost” Fundamenta esperanta, což prakticky znamenalo konec jakýmkoli snahám o jeho reformu. To však mělo za následek, že se mnozí příznivci myšlenky mezinárodního jazyka od esperantského hnutí distancovali.

Ido, jeho vznik a hnutí.

V r. 1900 se konala v Paříži světová výstava. Čilý obchodní ruch vyvolal aktivitu různých uměleckých a vědeckých institucí. V průběhu výstavy četné společnosti pořádaly kongresy a konference. Jejich účastníci se opětovně přesvědčovali, jak velkou překážkou dorozumívání jsou jazykové přehradu.

Na mezinárodním sjezdu filozofů, kongresu matematiků aj. se výslovně mluvilo o naléhavé potřebě společného dorozumívacího jazyka. Tato skutečnost vedla roku 1901 dva francouzské vědce, prof. Dr. Louise Couturata, vynikajícího filozofa a logika na College de France, a matematika prof. Dr. Leopolda Leaua k založení **Delegace pro přijetí pomocného mezinárodního jazyka** (dále jen Delegace). Jejím cílem bylo zvolit nejlepší systém mezinárodního jazyka a pak účinně napomáhat jeho šíření.

Na ustavující schůzi přednesl Couturat úvodní, vědecky velice důkladně připravený referát. Přesvědčivě vyzněl jeho výrok: “Nacházíme se v tragikomickém postavení hluchoněmého, kterému se nabízí telefon. Nejsme my doopravdy hluchí a němí vůči cizincům?”

Výběr mezinárodního jazyka vyžadoval předchozí studium systémů umělých jazyků. Výsledky průzkumu uložil Couturat do knihy “Historie de la langue universelle”, která vyšla r. 1903, a r. 1907 ji doplnil knihou Les nouvelles langues internationales. V obou knihách rozebral všechny známé návrhy mezinárodního jazyka (asi 60). Jsou považována za klasická díla v této oblasti.

Uvedená Delegace požádala r. 1906 Mezinárodní asociaci akademií, aby provedla výběr mezinárodního jazyka. Takové rozhodnutí by mělo silný ohlas v celém světě, zvláště ve vědeckých kruzích. Asociace zastupovala nejvýznamnější evropské i americké akademie a vědecké instituce. Ale Mezinárodní asociace akademií se na zasedání ve Vídni dne 29. května 1907 prohlásila za nekompetentní.

Po onom odmítnutí zvolila Delegace v červnu 1907 dvanáctičlenný výbor vědců různých zemí. Měl rozhodnout, který z konstruovaných jazyků je nejvhodnější pro zavedení do mezinárodních styků. Předsedou výboru Delegace byl zvolen známý chemik prof. Dr. Wilhelm Ostwald, laureát Nobelovy ceny. Místopředsedy dva věhlasní profesori jazykovědy. Prof. Dr. Otto Jespersen z kodaňské univerzity a prof. Dr. Baudouin de Courtenay (po otci francouzského původu) z petrohradské univerzity.

Svět s radostí očekával, že se již konečně otázka společného jazyka vyřeší. Delegace totiž zastupovala 310 společností vědeckých, obchodních, turistických, úřednických a dělnických z mnoha civilizovaných zemí. Jednotlivě k ní přistoupilo i 1250 členů různých akademií a univerzit. Na Francii se tehdy ve světě pohlíželo jako na zemi revolucí a na Paříž jako na středisko kulturního dění a pokroku, odkud se světlo vzdělanosti šíří do všech světadílů. Co se ujalo ve Francii, mělo vyhlídky na prosazení také jinde v Evropě a ve světě. Výbor Delegace měl tudíž plné právo rozhodnout, který z navrhovaných jazyků doporučí k zavedení do škol všech civilizovaných zemí vedle jazyka mateřského.

V říjnu 1907 se sešel zvolený výbor v College de France v Paříži k celkem osmnácti dlouhým a únavným zasedáním. Projednal návrhy, memoranda, kritiky a přání, které

Delegace obdržela během šesti let své existence a přezkoumal po lingvistické stránce aspoň ty nejhlavnější projekty. Na zasedání výboru byli pozváni autoři k obhajobě svých systémů. Byl pozván i Dr. Zamenhof. Pověřil však nám již známého Louise de Beaufronta, aby obhajoval esperanto před výborem.

Během zasedání byla členům výboru rozdána brožura obsahující výtky, které byly už dříve z mnoha stran Zamenhofovu jazyku činěny. Byly v ní návrhy na reformy, které Zamenhof, jak už víme, v r. 1894 předložil svým stoupencům k hlasování a ještě některé další úpravy. Anonymní autor brožury se úmyslně nechtěl příliš odklonit od esperanta, aby udělal esperantskému hnutí tento projekt přijatelným. Netušil však, na jak silný odpor narazí u konzervativních vůdců esperanta, kteří mezi tím ovládli celé hnutí a trvali na tom, aby výbor Delegace přijal esperanto v nereformované podobě.

V té době vzplanulo v esperantském tisku vášnivé hnutí s bojovým heslem “Ni restos fidelaj” (Zůstaneme věrni, tj. Fundamentu), jímž se označovala každá dohoda s výborem Delegace za útok na posvátnost jazyka. “Esperanto takové, jaké je, se už brzy prosadí a zavede do škol jako povinný jazyk i bez výboru! Nikdo nemá právo cokoli měnit na jeho Fundamentu, neboť byla odhlasována jeho nedotknutelnost” - prohlašovali funkcionáři esperantského jazykového výboru (Lingva komitato). Svou úlohu při tom hrály i finanční zájmy nakladatelství Hachette et C-ie. Tyto údaje čerpáme ze sbírky autentických dokladů podávaných Dr. Couturatem pod názvem “**Pohroma esperanta před delegací**”. Autor zde odhaluje zákulisní boje fundamentalistů proti výboru Delegace ve snaze podkopat jeho autoritu v očích široké veřejnosti. Nemíníme se však jimi hlouběji zabývat, i když jsou po mnoha stránkách zajímavé a poučné.

Výbor se po dalších diskusích nakonec rozhodl, že se za mezinárodní jazyk přijímá esperanto, nikoli však v jeho prvotní podobě, ale zreformované podle návrhů obsažených v brožuře. Z úcty k Dr. Zamenhofovi si má tento jazyk ponechat název **esperanto reformované**.

Zamenhof se opět ocitl v nesnadné situaci. Na kterou stranu se přiklonit? Komu dát za pravdu? Byl to demokraticky založený člověk a nebyl neústupný jako jeho předchůdce J.M. Schleyer. Z jeho publikovaných projevů se zdá, že v duchu byl pro reformy. Ze srdce si přál, aby se jeho jazyk představil vzdělanému světu, který zastupoval výbor Delegace, v co nejdokonalejší podobě. Nechtěl však zklamat své věrné, kteří nahrazovali nedostatek lingvistického vzdělání fanatickou oddaností a bezmeznou láskou k hnutí. Jeho popřední funkcionáři ubezpečovali Zamenhofa, že je vítězství již na dosah ruky **i bez výboru!**

Zamenhof se posléze přiklonil na jejich stranu a dopisem z ledna 1908 přerušil veškeré jednání s výborem Delegace. Oznamoval mu, že nesouhlasí ani s tím, aby v anonymní brožuře navrhovaný systém nesl název “esperanto reformita”. Proto dostal tento projekt název **ido**, tj. potomek, čímž se myslí “potomek”, nebo “mládě” esperanta.

Čtenáře bude jistě zajímat, jak se v tomto závažném sporu zachoval Zamenhofův zástupce. Týž markýz, který v r. 1894 agitoval proti reformám, se nyní rázně a jednoznačně vyslovil pro jejich přijetí. Přesedlal, přidal se na stranu světoznámých vědců. Své rozhodnutí zdůvodnil takto:

“Před třinácti lety bylo esperanto ještě slabým šestiletým dítětem. Nebylo by v soutěži s jinými projekty sneslo tíhu reformy. Bylo nutno uchránit je před touto pohromou. Dnes, když už získalo ve světě silnou pozici (hlavně zásluhou firmy Hachette et C-ie) a naskýtá se mu jedinečná příležitost, že bude v dokonalejší podobě přijato všemi významnými mezinárodními vědeckými institucemi **a zavedeno do škol**. Bylo by trestuhodnou chybou této šance nevyužít a zaslepeně odmítnout”.

Vůdcové esperantského hnutí vyhlásili “druhého otce esperanta” za kacíře, hanebného zrádce a Jidáše. Podnikli osobní útoky nejen proti němu, ale i proti ostatním členům výboru. Nastaly prudké polemiky mezi táborem fundamentalistů a reformistů, intriky, vzájemná nenávisť, pomlouvačné kampaně. Tím se pochopitelně znevážila celá práce výboru. Když výbor Delegace nebyl ochoten podřídit se vůli předáků “esperantského národa” a bez jakýchkoli námitek přijmout esperanto v jeho původní podobě, rozhodli se rozbít jeho práci. Problém realizace mezinárodního jazyka zůstal tedy nevyřešen. Idea tím utrpěla těžkou ránu.

V historii uplatňování ideálů se nejednou stává, že se ze skromných lidumilů a idealistů téměř vždy záhy po tom, co se dostanou k moci, stávají diktátoři, autokraté a zrádcové ideálů, za něž bojovali.

Tehdejší tisk poskytoval průběhu řešení popisovaného problému širokou publicitu. A nepřátelé myšlenky společného jazyka měli hojně potraviny na její znevažování. Je zajímavé a současně smutné číst články z tohoto období. O rok později, když se ozývaly hlasy o osudové chybě při zamítnutí návrhu výboru Delegace, bylo zveřejněno v “Oficiala gazeto” ze srpna 1908: “Výbor by se byl setkal s úspěchem, kdyby nás byl zdvořile požádal, abychom vzali pozorně v úvahu reformy jím navrhované. V pracích výboru jsou možná zajímavá místa, avšak nesprávný postup vůči jazykovému výboru nám zabránil, abychom je studovali svobodně a klidně”.

Uražené autority! Návrhy výboru mohly být sice správné a oprávněné, měly být však poníženy předloženy představitelům esperantistů.

Kdo byl autorem oné anonymní brožury, která se stala základem systému *ido*? Dlouho se myslelo, že sám Louis de Beaufront, protože byl Zamenhofem pověřen obhajovat esperanto před výborem a lichotilo mu to. Tuto domněnku nijak nevyvracel. Až po smrti prof. Couturata (1914) se v korespondenci z jeho pozůstalosti prokázalo, že on sám byl jeho autorem a “markýz” pouze nastrčenou figurkou.

Esperantisté se vyvyšovali nad svými protivníky a jejich vedoucí rok co rok ujišťovali své stoupence, že svět oficiálně uzná esperanto již zítra, již pozítří, již co nevidět.... . Od vzniku esperanta uplynulo více než století, ale jejich sen o tom, že se Mistrův jazyk zavede do škol jako povinný jazyk, zůstává stále pouhým snem.

Po *ido* byla uveřejněna ještě řada dalších úprav esperanta, které však jenom obměňovaly jeho umělou mluvnickou strukturu. Proslulým po této stránce se stal prof. Dr. René de Saussure z univerzity v Bernu, který sám postupně sestavil na deset reformních návrhů: Antido I, II (1907), Lingvo kosmopolita, Esperantido (1917), Nov - Esperanto (1925), Esperanto II (1936) a další. Při pohledu zpátky bylo řešení vždy jen polovičaté. Vývoj probíhal dále a vyznačoval se příklonem ke stále větší přirozenosti a postupnému vylučování umělých prvků jak v mluvnicí, tak ve slovní zásobě. Byl dovršen, jak dále uvidíme, publikováním interlingvy.

Další osudy hlavních představitelů hnutí za realizaci myšlenky neutrálního mezinárodního jazyka.

Autor volapüku **Johan Martin Schleyer** zemřel ve věku 81 let. V posledních letech svého dlouhého života musel smutně pohlížet na triumfující esperantské hnutí. Jeho životní dílo muselo ustoupit lepšímu. Nad rakví prvního průkopníka mezinárodního jazyka J.M. Schleyera odzněl jeden ze smutečních projevů již v esperantu.

Dr. Ludvík Lazar Zamenhof zemřel o pět let později za první světové války (14. dubna 1917) ve věku 58 let. Také on se dožil smutného konce. Tento idealista, humanista, zanícený bojovník za mír a porozumění mezi národy zažíval trpké zklamání. Vždyť svůj jazyk

konstruoval proto, aby jím odstranil národnostní nenávisť. A v době největšího rozkvětu esperantského hnutí vznikla světová válka!

Měl ještě i jiné plány. Chtěl lidstvo zbavit i nenávisti a nevraživosti mezi příslušníky různých věrovyznání. Zamenhof ji totiž zvláště silně pociťoval, protože patřil k židovské menšině. Snil o tom, že založí mezinárodní náboženství. A měl pro ně již také pojmenování **hilleli mus** podle vedoucího rabínské školy Hillela. Avšak od propagace tohoto nového projektu ho přátelé odradili, aby tím neutrpělo esperantské hnutí.

Byl zdrcen válkou a churav tělesně i duševně. Nemohl však nečinně pohlížet na bídný osud svých celoživotních snah. S přáním, aby vyšel veřejně, až bude mír, napsal roku 1915 “Dopis diplomatům”, který končí slovy:

“... Proto Vás uctivě prosím, až jednou skončí tato nesmyslná válka, pomozte utvořit ihned po jejím ukončení takové podmínky, aby se děti již od útlého věku učily esperantu. Nemůžete nic šlechtnějšího učinit, než využít svého vlivu na šíření myšlenky sbratření národů pomocí společného mezinárodního jazyka ...”

Zamenhofovi přátelé plánovali svolání prvního poválečného světového kongresu esperantistů do Varšavy, aby se ho mohl bez obtíží účastnit churavý tvůrce esperanta. Měl slabé srdce a k tomu ještě vášnivě kouřil. Rodina a nejbližší přátelé ho prosili, aby kouření zanechal. Marně!

Jeho pohřeb uprostřed zuřící války byl skromný. Potichu ho pochovali na hřbitově v Okopowé, na periferii Varšavy. Až po válce uctili jeho památku zasazením desky na rodném domě v Bialystoku a později symbolickým pomníkem na varšavském hřbitově.

Třetím nejvýznamnějším průkopníkem myšlenky mezinárodního jazyka před první světovou válkou byl **prof. Dr. Louis Couturat**, zakladatel “Delegace pro přijetí pomocného mezinárodního jazyka”. Když bylo přerušeno vyjednávání s esperantisty, pilně pracoval na zdokonalení slovníku a mluvnice *ida*. Uveřejnil je v r.1908. Na návrh prof.Dr. W. Ostwalda byla založena revue “Progreso”, v níž bylo volně diskutováno o zásadách a podrobnostech mezinárodního jazyka. Zmíněný časopis přinesl mnoho cenných poznatků do nového odvětví jazykovědy - interlingvistiky.

Plodná práce L. Couturata na tomto poli byla náhle přerušena. Dne 3. srpna 1914, tj. druhý den všeobecné mobilizace ve Francii, se jeho auto srazilo s vojenským kamionem. Zranění při autonehodě podlehl. Bylo mu teprve 46 let.

Esperanto před společností národů. Jak jsme už uvedli, vedoucí esperantského hnutí počítali s tím, že se veřejnost v lingvistických otázkách moc nevyzná a že po utvoření silného esperantského národa budou vlády *m a s a m i* donuceny zavést esperanto do škol. Že se těžce přepočítali, to se jasně ukázalo po skončení první světové války. Tenkrát byla situace pro oficiální zavedení mezinárodního jazyka velice příznivá. Vedoucí esperantského hnutí ji využili a v r. 1920 podali žádost tehdejší **Společnosti národů** v Ženevě, aby zavedla vyučování esperanta do škol všech členských států. Mnozí diplomatičtí zástupci tento návrh podporovali.

Společnost národů přistoupila k této nadmíru závažné otázce zodpovědně. Pověřila mezinárodní komisi vědců a literátů, aby posoudila **hodnotu esperanta** a jeho vhodnost plnit úkol mezinárodního jazyka.

Esperantisté dělali této významné události po celém světě velkou reklamu. Byli si jisti svým vítězstvím a těšili se na výsledek. Ten však pro ně byl zdrcující. Po deseti měsících výzkumných prací komise podala zprávu, ve které zavedení esperanta do škol **nedoporučuje**.

Naopak, **varuje** členské státy před tímto krokem, neboť je to prý jazyk, který by znamenal úpadek jazykové kultury. V esperantu se necitlivě zachází se slovní zásobou, která se stala kulturním jménem naší civilizace. To je prý hrubým porušením lingvistické etiky a jazykovým barbarstvím.

Co vedlo členy mezinárodní komise k tak tvrdému rozsudku nad esperantem? - Nešlo jen o ty nedostatky, které, jak bylo výše uvedeno, sám Zamenhof považoval za nutné ze svého jazyka odstranit. Jde o další vady tohoto systému, které i v budoucnu u kritiky těžko obstojí. Před odbornou komisí "Společnosti národů" neobstálo ani ido, neboť je to řešení polovičaté. Jeho autor, jak víme, se od esperanta nechtěl příliš odchylnit, aby si naklonil jeho předáky. Taková taktika však nemůže a nesmí být rozhodujícím činitelem při projektování tak důležitého a významného společenského činitele, jakým je mezinárodní jazyk.

Vědecký výzkum problému mezinárodního jazyka.

Idea společného jazyka nezahynula ani po fiasku volapüku, ani po neúspěšných snahách esperantistů, prosadit Zamenhofův jazyk do škol. Na úroveň mezinárodního jazyka se však zvýšily nároky. Jako v jiných oblastech civilizovaného života, tak i v této věci byly prosazeny požadavky, aby se problém řešil vědeckými metodami. Žádali to zejména pracovníci vědy, techniky a ekonomiky, kteří zvláště naléhavě potřebovali pro mezinárodní spolupráci jednotný dorozumivací prostředek, jakým byla kdysi latina. Za tím účelem byla v r. 1924 založena **Mezinárodní společnost pro pomocný jazyk**, známá pod zkratkou **IALA** (angl. název International Auxiliary Language Association). O její založení se zasloužil chemik **Dr. F.G. Cottrell**. Získal pro tuto výzkumnou práci větší počet odborných institucí a osobností, mimo jiné společensky silně angažovanou **Alici V. Morrisovou** a jejího manžela **Dave Hennen Morrise**, kteří činnost nově založené společnosti sponzorovali.

IALA původně neměla v plánu sestavit nový jazyk. Nejdříve se snažila o **kompromis mezi umělými jazyky**, které měly v té době stoupence. Byly to:

esperanto Dr. L.L. Zamenhova, varšavského očního lékaře,
ido prof.Dr. Louise Couturata z College de France v Paříži,
latino sine flexione prof.Dr. Giuseppe Peana z univerzity v Turině,
esperanto II prof.Dr. René de Saussura z univerzity v Bernu,
occidental prof. Edgara Wahla z Tallinu
novial prof.Dr. Otto Jespersena z university v Kodani.

V prvních letech existence uspořádala společnost IALA několik konferencí, na kterých byli zastoupeni reprezentanti a přední zastánci uvedených systémů mezinárodního jazyka. Za zemřelého Zamenhova byl přítomen Švýcar Dr. Edmond Privat, za Couturata Dr. Siegfried Auerbach.

Diskuse mezi zástupci jednotlivých umělých jazyků byly dlouhé a vášnivé. Rozdíly v koncepcích byly příliš velké. Nikdo nebyl ochoten ustoupit a každý chtěl prosadit své názory. Ze všeho nejdříve byl proveden pokus dosáhnout dohody metodou vzájemných koncesí: Vy upustíte od toho a toho gramatického pravidla, aneb od té a té série slov, a já se za to zřeknu..... Pochopitelně, každý žádal na tom druhém více, než sám byl ochoten "obětovat" na vyvážení. Esperanto bylo ze všech nejrozšířenější, mělo nejsilnější organizaci a jeho představitelé byli nejneústupnější. Ostatní protestovali a poukazovali na to, že stupeň rozšíření nemá nic společného s jeho kvalitami.

Po několika bezvýsledných konferencích se IALA vzdala naděje na kompromisní řešení mezi jazykovými systémy. Jazykovědci se rozhodli neztrácet čas planými diskusemi autorů a

zástupců jednotlivých projektů. Shodli se v názoru, že mezinárodní jazyk není třeba vymýšlet a uměle konstruovat. Ten přece skrytě už dávno existuje ve společných prvcích jazyků nejen ve vědě, technice a ekonomice, ale i v jiných oblastech kulturního života. Evropské národy, románské a germánské, ale i slovanské jsou dědici bohaté řecko-latinské kultury. V odborném i běžném jazyce používáme množství slov, která jsou společná většině evropských národů a pronikla až do Asie a Afriky.

Kolektiv IALA proto zkoumal slovní zásobu etnických jazyků, aby zjistil, které prvky jsou v nich společné. Byla to velká práce. Podílely se na ní známé kapacity těch dob, jako E. Sapir, A. Bebrunner, J. Vendryes, N. van Wijk, Kan-Ichi Asakawa, S. Karcevski, A. Martinet a mnoho jiných. Výzkumných prací společnosti IALA se zúčastnil také světoznámý dánský jazykovědec prof. Dr. Otto Jespersen, autor novialu. K tomu několik slov:

Dr. Jespersen byl členem výboru Delegation (1907), o kterém už byla řeč. Byl proti esperantu a neztotožnil se trvale ani s idem. Autor idu bral ohledy na to, že je esperanto již rozšířeno, má silnou organizaci, a proto se snažil nepopudit jeho předáky proti návrhům na reformy. Jespersen dlouhá léta studoval problematiku mezinárodních jazyků, až se nakonec sám pokusil sestavit systém, jemuž dal název NOVIAL (tj. nov International auxilliari lingua). Je to systém nesporně vyšší úrovně než esperanto nebo ido. Autor se však nestaral o jeho propagaci. Byl si vědom toho, že to stále ještě není optimální podoba hledaného společného jazyka. Viděl, že na řešení tak složitého problému jednotlivec nestačí a že je zde nutná součinnost odborníků. Proto spolupracoval se společností IALA.

V této souvislosti nutno připomenout velký podíl významného estonského průkopníka moderní interlingvistiky prof. Edgara W a h l a (1867 - 1948) na výzkumných pracích společnosti IALA. Z výsledků jeho třicetiletých soustavných výzkumů bohatě těžili její pracovníci, zvláště pokud se týče rozboru odvozených a složených mezinárodních slov. Profesor Wahl byl v písemném styku s výzkumným odborem společnosti IALA a svými připomínkami přispíval ke zdárnému průběhu jeho prací.

Kolektiv IALA dospěl k závěru, že ze slovního fondu nově tvořeného mezinárodního jazyka i z jeho mluvnic je třeba vyloučit všechny umělé prvky, které se ve větší či menší míře objevovaly v dosavadních systémech. Byly stanoveny přesné metody práce, podle kterých se důsledně postupovalo. Za internacionální se považovalo pouze takové slovo, které bylo obsaženo minimálně ve třech z kontrolních jazyků. Těmi byly latina, italština, španělština (spolu s portugalským), francouzština, angličtina, němčina a ruština. Do slovníku mezinárodního jazyka měla být slova přejata v normovaném tvaru, oproštěném od zvláštností jednotlivých jazyků.

Všechna dostupná literatura týkající se problematiky mezinárodního pomocného jazyka byla soustředěna na univerzitě v Liverpoolu. Když nacistické letectvo zahájilo nálety na Anglii a Liverpool byl také postižen, byla unikátní knihovna přestěhována do New Yorku a práce na mezinárodním jazyku pokračovaly pod vedením E. Clarka Stillmana, prof. Dr. André Martineta ze Sorbonny a Dr. Alexandra Goda. Významné je, že hledaný jazyk nebyl uveřejněn hned v definitivní podobě. V letech 1947 a 1948 probíhala v sedmi vybraných státech anketa. Třem stům potenciálních uživatelů v každé z těchto zemí byly předloženy ukázky textů ve čtyřech variantách, které se při celkem stejném slovníku lišily stupněm schematičnosti pravopisu a mluvnic. Mezi oněmi sedmi zeměmi byla také naše republika. Anketu u nás organizoval prof. Dr. Bohumil Trnka, anglista na filozofické fakultě Karlovy univerzity. Účastníci ankety se měli vyjádřit k předloženým variantám a rozhodnout, kterou z nich považují za nejvhodnější. Dále měli za úkol zodpovědět otázky dotazníku, které se týkaly alternativních forem mluvnic mezinárodního jazyka. Podle závěrů ankety byla

stanovena konečná podoba slovní zásoby a mluvnice. Výsledkem dvacetišestileté práce společnosti IALA je systém:

INTERLINGUA

Zkratka pro international lingua - mezinárodní jazyk. V r. 1951 byl vydán základní slovník Interlingua - English Dictionary, obsahující 27 000 slov včetně odvozenin. Téhož roku vyšla mluvnice, kterou redigovali Dr. Alexandr Gode a Hugh E. Blair, doplněná ukázkami textů různého obsahu. Protože výraz interlingua je v našem jazyce problematický při tvoření koncovek různých pádů, bylo Ústavem pro jazyk český Akademie věd České republiky doporučeno akceptovat podobu **interlingva** jako variantní k interlingua. Číslo jednací 61/01 z 24.2.2001.

Zrod interlingvy nebyl přijat s takovým nadšením, radostí a vroucností jako kdysi zrod volapüku a potom esperanta. Chladná věda, žádná romantika, žádný mysticismus. Vědecké řešení problému mezinárodního jazyka uvítala pouze hrstka stoupenců této idey. Není zde nutno učit se vymyšleným slovům a složeninám “vynálezce” umělého jazyka. Všechny komponenty jsou převzaty ze společné pokladnice moderních jazyků, případně z latinských a řeckých prvků, které jejich vývoj ovlivňovaly. Do této sféry vlivu patří bezesporu nejen románské, ale do značné míry také germánské, slovanské i jiné jazykové skupiny. Přes 60 % anglických slov je románského původu. Čeština i slovenština mají ve svém fondu přejatých slov více než 10 000. Ta všechna patří současně do slovníku interlingvy.

Nutno dodat, že tento nový jazyk se zrodil do nepříznivé mezinárodní atmosféry. V padesátých letech byla napjatá situace a studená válka. Za takových poměrů se nedaří ideám, jakými jsou například mezinárodní dorozumívání a spolupráce mezi národy. Jejich potřeba a realizace se všeobecně uznává, ale vlivem okamžitých starostí a politických tlaků se stává okrajovou záležitostí.

Za zmiňovaných podmínek byl nový mezinárodní jazyk uveden do života. Příznivou odezvu našel především ve vědeckých kruzích. Interlingvy bylo použito jako resumé článků v odborných časopisech. Lidé s širším jazykovým zázemím rozumějí textům psaným v interlingvě bez předběžného studia této řeči. Je nesporné, že **žádný jiný jazyk nemá tak široký akční rádius komunikativní účinnosti jako interlingva**. Proto jí bylo použito například při vydání velkého dvousvazkového díla z oboru fytopatologie pod anglickým názvem “Multilingual Compendium of Plant Diseases” (1976). Názvy chorob kulturních rostlin se zde uvádějí ve 26 evropských i neevropských jazycích. Z jazyků bývalých socialistických zemí je zde zastoupena ruština, bulharština a maďarština. Podrobné popisy chorob a jejich symptomy se uvádějí ve čtyřech jazycích v pořadí angličtina, interlingva, francouzština a španělština. Dnes má interlingva již poměrně bohatou literaturu nejen vědeckou, ale i beletristickou. Viz internetová stránka www.interlingua.com.

Šíření v jednotlivých zemích sleduje a koordinuje Union Mundial pro Interlingua (U.M.I.). Vydává časopis “PANORAMA IN INTERLINGUA”. Redakce: Kirkeholmen 10, DK 2630 Taastrup, Danmark. Tel.: (+45) 43990326, e-mail: panorama@interlingua.com. Kancelář: Louise Denloy – Sijstermans, Nieënhof 12, NL-8111 CA Heeten, Nederland. Předplatné: 1 kus - 20 NLG, 3 kusy - 40 NLG, 5 kusů - 60 NLG. Kontakt: Servicio de libros U.M.I., Zonnegloren 30, NL-7361 TL Beekbergen, Nederland. Internet: interlingua.com/panorama.htm.

Rozdíl mezi esperantem a intrlingvou. Čtenáře může zajímat i srovnání Zamenhofova systému se systémem společnosti IALA. Bude nutno se omezit pouze na některé mluvnické jevy, neboť zevrubné zpracování této látky by si vyžádalo obsáhlé studie.

Komise Společnosti národů, která zamítla návrh, aby bylo esperanto zavedeno do škol, vytýká ve svém referátu Zamenhofovi, že nesprávně postupoval při konstruování svého jazyka. Nejdříve vymyslel mluvnický systém a jemu pak přizpůsoboval slovní zásobu. To ho nutilo deformovat původní slova. Pro ilustraci několik příkladů:

Zamenhof zavedl např. povinné označování podstatných jmen morfémem -o, přídavných jmen morfémem -a. Mnozí kritici esperanta jsou názoru, že se podstatná i přídavná jména snadno rozeznávají od jiných slovních druhů bez povinného etiketování, které připadá mnohým lidem zbytečně a naivní: sport - sporto, fotbal - futbalo, puk - pukto, box - bokso, vila - vilao, tajga - tajgao, tundra - tundrao apod. Ani sami esperantisté často nevědí, zda mají používat například tvaru vodko či vodkao, modo (móda) či modao, protože povinné -o se přidává i k některým slovům s přirozeným zakončením na -o: např. sólo (projev jedince) - soloo, vodní polo - akvapoloo, káro (v kartách) - karoo a mnohé další. Výraz aut (ve významu podstatného jména) by měl znít auto, a dopravní prostředek auto by pak měl mít tvar autoo? - Zdá se, že jsou to zbytečné komplikace.

Podobně je tomu s morfémem -a u přídavných jmen. U většiny indoevropských jazyků je charakteristickou koncovkou podstatných jmen ženského rodu: Indira, Anna, Eva, Jana, Edita, Marta atd. Esperantisté jim musejí dávat koncovky -o, neboť na -a mohou být zakončena pouze přídavná jména, tudíž: Indiro, Anno, Mario, Jano, Evo atd. A co s tradičními dvojicemi Julio - Julia, Emilio - Emilia, Antonio - Antonia (a mnoho jiných). Kromě toho existuje množství internacionalismů zakončených na -a: matematika, algebra, botanika, etika, forma, metafora, zóna, Amerika, Afrika atd. Proč jim dávat nepřirozené koncovky? Zamenhofovi bylo vytýkáno, že si neuvědomil základní lingvistickou zásadu, že se dorozumíváme větami, a nikoli izolovanými slovy. Ve větě se totiž objasňuje význam každého slova celkovým smyslem věty.

Hlavním kritériem při výběru lexiky pro interlingvu bylo **maximum internacionality**, bez ohledu na původ slova. IALA se řídila zásadou, že v mezinárodním jazyku musí mít domovské právo vše, co je v jazykové oblasti civilizovaného světa již mezinárodní. Jsou zde pochopitelně i slova neevropského původu: kuli, mikádo, gejša, maháradža, pyramida, mumie, zenit, algebra, azimut a množství jiných.

Podle jakých zásad vybíral Zamenhof slova pro své esperanto? Také on se snažil volit slova co nejznámější. Měl však při tom na mysli obavu, aby mu jeho budoucí adepti zejména ruské a německé národnosti nemohli vytýkat, že jeho slovní zásoba je převážně románská. Proto "poesperantštil" několik ruských (šerpi, klopodí, mosto aj.) a několik desítek německých slov. Kdo umí německy, ví o čem jde, avšak změněné tvary mu mohou znít trochu podivně: tago (den), monato (měsíc), jaro (rok), hundo (pes). Pro přechylování převzal příponu -in ve tvaru -ino a šablonovitě ji přidával k základům germánského i románského původu: knabo (chlapec), knabino (děvče), fraulo (mládenec), fraulino (slečna), patro (otec), patrino (matka), viro (muž), virino (žena) a jiné. Toto řešení se nám zdá duchaplné, jinak bychom však na věc pohlíželi, kdyby si byl Zamenhof pro toto tvoření slov vypůjčil naše slova. Pak by byla matka "otecino", sestra "bratrino", děvče "hochino", žena "mužino" a pod.

V interlingvě se otec řekne patre (mn.č. patres). Pokud nahradit takové slovo uměle vykonstruovaným (patrino) je nevhodný. Máme přece odvozeniny: matrika, matrice, matróna, imatrikulace a jiné. Zamenhofův systém je nemůže odvodit od svého slova "patrino". Podobně je tomu i s jinými mezinárodními slovy, které Zamenhof vyloučil ze svého slovníku, protože se nehodila do jeho odvozovací soustavy. Přátelé Zamenhofovi radili, aby v tom zjednal nápravu, protože je pošetilé nahrazovat zavedená slova, která jsou kulturním dědictvím naší civilizace umělými konstrukcemi. V roce 1905 však byla odhlasována zásada nedotknutelnosti, která zvítězila.

Hračkaření se slovy. Vynálezci umělých jazyků se snažili co nejvíce zredukovat počet slovních základů. O této snaze už byla zmínka u solresolu, jehož autor vyjadřoval opozita inverzí. Podobně si počínal i autor jazyka univerzal (z r. 1925). Některé příklady spíše pro pobavení než pro poučení:

velký – mega	malý – gema	daleký - tela	blízký - leta
dobrý – bona	zlý – noba	den - deno	noc - nedo
konec – fino	začátek – nifo	plakat - ploru	smát se - rolpu

Podobnou snahu měl také Zamenhof. Svůj záměr však uskutečnil tak neuváženě, že to hned od počátku vyvolalo u jeho stoupenců zejména ve Francii ostré protesty. Zamenhof totiž pro tvoření opozit převzal z francouzštiny předponu "mal", která však nemá smysl "opačný", ale "zlý, zle". Tento prefix vznikl, jak víme, z latinského přídavného jména malus = zlý. V tomto smyslu se používá ve španělštině, portugalštině, italštině i v angličtině, kde např. maladminister znamená špatně spravovat, maladjustment je špatná úprava. V tomto smyslu chápou předponu mal- miliony lidí na celém světě. Esperantské slovo maldekstre (vlevo) je chápáno jako "špatně vpravo", malbona - "špatně dobrý", malalta - (nízký) "špatně vysoký", malslosi - (otevřít) "špatně zamknout", maldormi - (být) "špatně spát". Budeme-li postupovat podle této šablony, pak bude noc - zlý den, jih - zlý sever, plakat - špatně se smát, končit - zle začít, nebo začít - špatně skončit? Těžko vysvětlit zájemci o esperanto, který výraz se má brát za základ.

Dnes však pozorujeme v řadách esperantistů tendenci používat místo výrazu mallonga - (špatně dlouhý raději kurta - krátký) a pod. Avšak ortodoxní fundamentalisté protestují proti takovému narušování Zamenhofova jazyka. Považují to za zradu Fundamenta.

Slovesné časy a způsoby. Tuto část mluvnice vyřešil Zamenhof lépe než jeho předchůdce Schleyer. Sloveso zůstává ve všech podobách nezměněno. Pro osobní zájmena určil tvary: mi, vi, li, si, gi, ni, vi, ili. Ekvivalenty v interlingvě: io, tu, ille, illa, illo; nos, vos, illes, illas, illos.

Koncovky časů a způsobů převzala IALA ze živých jazyků, zatím co je Zamenhof vymyslel. Pro přehled uvedeme aspoň nejzákladnější tvary slovesa vidět:

	esperanto	interlingva
infinitiv	- i: vidi	- r: vider
přítomný čas	- as: mi vidas	kmen: io vide
minulý čas	- is: mi vidis	- va: io videva
budoucí čas	- u: vidu	- rá: io videra
rozkazovací způsob	- us: mi vidus	- réa: io viderea

J.M. Schleyer ve svém volapüku množné číslo označoval merfémem -s, což bylo zajisté správné a prozíravé, neboť tak je tomu v angličtině, španělštině, portugalštině, francouzštině a mnohdy i v němčině (Autos, Kinos, Fotos, Hotels, Dolars, Klubs atd.). Dr. Zamenhof nemohl -s použít jednak proto, že tuto souhlásku mají ve svém zakončení slovesné tvary, jednak proto, že by k nim nemohl připojovat souhlásku -n, kterou se v jeho systému označuje 4. pád. K označování množného čísla zvolil morfém -j, který převzal z antické řečtiny. Tuto koncovku mají v esperantu nejen podstatná jména, ale i přídavná jména a zájmena. Tak občas dochází ke hromadění koncovek -aj, -oj, -uj a ve 4. pádu -ajn, -ojn, -ujn. Pro objasnění je uvedeno několik příkladů s větními členy množného čísla v esperantu a v interlingvě:

Drazi přátelé!

Děkujeme za vaše milé pozdravy, které jste nám poslali před několika dny na pohlednicích z Vašich krásných měst ... Během příštích školních prázdnin s Vámi podnikneme několik výletů do Nízkých a Vysokých Tater ... Posíláme Vám mnoho srdečných pozdravů. Vaši věrní přátelé ...

Karaj amikoj!

Ni dankas pro viaj afablaj salutoj kiujn vi sendis al ni antau kelkaj tagoj sur la postkartoj el viaj belaj urboj ... Dum venont jaraj lornej-ferioj ni entreprenos kun vi kelkajn ekskursojn al Malaltaj kaj Altaj Tatroj... Ni sendas al vi multajn elkorajn salutojn. Viaj fidelaj amikoj ...

Car amigos!

Nos regratia pro vostre affabile salutes que vos mitteva a nos ante alicun dies sur cartas postal ex vostre bello urbes ... Durante le futur ferias scholar nos interprendera con vos alicun excursiones a Basse e Alte Tattras ... Nos mitte a vos multe cordial salutes. Vostre fidel amicos ...

Už J.A. Komenský navrhoval ve své Panglottii, aby přídavná jména nepřibírala žádné koncovky, aby byla neměnná, jak je tomu například v angličtině: last day - poslední den, last days- poslední dny.

Esperanto je uzavřený systém. Jakákoli změna v jeho mluvnici by měla za následek rozložení jeho uměle stanovené struktury. Může se rozvíjet pouze rozšiřováním slovní zásoby zaváděním nových výrazů, které však musí přizpůsobit zásadám vázaným ve Fundamentu.

Interlingva je otevřený systém. Je schopna dalšího vývoje nejen ve slovním fondu, ale i v mluvnici. Není to jazyk umělý v pravém smyslu toho slova. Interlingva byla utvořena podobně, jako se tvořily národní jazyky z místních nářečí. Nic v ní není vymyšleno nebo deformováno.

Proč má interlingva klasický pravopis? Psaná podoba mezinárodního jazyka musí být v souladu s požadavky vědecké a technické terminologie. Na celém světě se píše calcium (Ca), cuprum (Cu), cosinus (cos) a jiné mezinárodně ustálené názvy. Patří k všeobecnému vzdělání, abychom věděli, že se color čte kolor, electronic elektronik a national nacional. Kdyby však jednou kompetentní mezinárodní instituce rozhodla, že se např. cuprum bude psát kuprum (Ku), přizpůsobí se také interlingua.

Pravopis není věc daná jednou provždy. Všeobecná tendence je pravopis zjednodušovat. Také interlingva v tomto ohledu dává možnost psát klasickým i zjednodušeným pravopisem. Photo i foto, affabile i afabile, pyramida i piramida, orthographia i ortografia. V jednom textu se má používat buď klasického, nebo zjednodušeného pravopisu.

Úroveň vzájemného dorozumívání je různá. Jde li pouze o to, aby nám cizinec alespoň trochu porozuměl, budeme používat cizích slov namísto domácích. Fraktura místo zlomenina, infekce místo nákaza, exploze namísto výbuch. Proto je logické požadovat od mezinárodního jazyka, aby se v něm používaly termíny mezinárodně známé, nikoli "duchaplné" konstrukce z vymyšlených složek. Cizinec nám porozumí, když píšeme compresor, či kompresor, ale neporozumí esperantskému výrazu "premdensigilo".

Nebo například víme, že našemu výrazu "hrubá hmotnost" rozumí pouze našinec. Ve styku s cizincem použijeme výrazu "brutto". Sotva však porozumí esperantskému slovu "kuntare", nebo "sentare pro výraz "netto". Podobně slovo restrikce (restriction, restrikcion) má esperantský výraz "plimalgrandigo". Esperantským textům rozumějí pouze esperantisté, zatímco textům v interlingvě miliony lidí i bez předběžného studia tohoto jazyka. Proto čtením textů v interlingvě studující získávají schopnost pohotově vyjadřovat své myšlenky nejrozšířenějšími slovy.

Proč má interlingva románský charakter? Vždyť existují i jiné jazykové skupiny.

To je pravda. Je však třeba zdůraznit, že jazykovědci neměli ve svém plánu zkonstruovat nějaký panrománský jazyk. Jejich úkolem bylo zjistit a systematicky zpracovat všechny prvky, které jsou v etnických jazycích společné a celosvětově rozšířené. Potom je zavést do slovníku ve standardizované podobě **bez ohledu na jejich původ**. Mezinárodním se stal například Čapkův výraz robot, polská mazurka, japonská gejša, egyptská pyramida a další.

A co Afričané a Asijsci? Jak víme, v Asii i v Africe vzdělání lidé ovládají alespoň jeden z evropských jazyků. To znamená, že jazyk, jehož podstatou jsou internacionalizmy, by jim neměl být cizí.

Je interlingva již posledním slovem v oblasti mezinárodních jazyků? Interlingva je výběrem všeho, co je v etnických jazycích mezinárodní. Kdyby byla znovu pověřena mezinárodní společnost jazykovědců sestavit mezinárodní jazyk, její výsledky by s vysokou pravděpodobností byly shodné s těmi, ke kterým dospěla IALA. Existuje o tom cenný důkaz. Organizace ISO (International Standards Organization) řešila otázku mezinárodního jazyka v oblasti vědy a techniky nezávisle na pracích společnosti IALA. Oba výsledky se v podstatě shodují.

Jaké jsou vyhlídky na přijetí mezinárodního jazyka? Tato otázka zajímá každého, kdo pociťuje tíhu jazykových bariér. Odpověď není příliš optimistická.

Aby byl některý z jazyků vyhlášen mezinárodním, je nutný souhlas mezinárodní organizace jakou je například UNESCO. Její vrcholný orgán zařadí tuto otázku do svého pracovního programu, bude-li o to požádán **většinou členských států**. Je třeba také vědět, že vlády jednotlivých zemí se k tomuto kroku samy nerozhodnou. Musejí je o to požádat jejich vrcholné jazykové instituce. A ty se bohužel o vyřešení mezinárodního dorozumívání vhodným společným jazykem nestarají. Ve svém pracovním programu mají jen "všestranné zkoumání a popisování vlastních národních jazyků". Podobně je tomu i v jiných zemích, nejenom u nás.

Technici, přírodovědci a odborníci jiných oborů nám dali fantastické vynálezy. Jejich kolegové jazykovědci vykonali na tomto poli také velikou práci. Interlingva je schopna plnit úlohu mezinárodního jazyka. Jde jen o to přijmout ji v té podobě, v jaké je, nebo s úpravami v určitých detailech podle současných potřeb. Jako příklad lze uvést odborné výrazy pro výpočetní techniku a mnoho dalších oborů, které se od času jejího vzniku bouřlivě rozvinuly.

I když má moderní interlingvistika k volapüku, esperantu, idu a ostatním systémům četné výhrady z hlediska filologického, oceňuje nesporné zásluhy jejich tvůrců a stoupců za obětavou propagaci myšlenky dorozumívání mezi národy. Vytvoření interlingvy, kterému předcházelo mnoho projektů, se stalo zlomem ve snaze o překonání různojazyčných bariér. Teď jde jenom o to, jak se k této velké příležitosti lidé zachovají a co jsou ochotni pro její šíření udělat. Interlingvou jazykovědci lidstvu dali jeden z **nejužitečnějších darů budoucím generacím**.

SUMARIO

Breve historia del luca contra le confusion babelic

Le presente tractato explica in breve le linguas Solresol e Ro, e describe plus detaliamente le lingua artificial de J.M. Schleyer, nominate Volapük (1880). Malgrado su grave defectos Volapük obteneva un successo considerabile.

In 1887, quando Volapük esseva in plen triumpho, un juvene oculista de Varsovia, Dr. L.L. Zamenhof, publicava un lingua sub le pseudonymo "Dr. Esperanto". Comparete a Volapük, Esperanto constitueva un remarcabile progresso. Systema de Zamenhof es minus artificial, plus proxime al linguas vivente.

Ma le practica monstrava presto le defectos grammatical e lexical de Esperanto, que Zamenhof mesme cofessava in le revista "La Esperantisto" (1884), e submitteva a su adeptos

un projecto de reformas. Isto causava, plus tarde, le schisma del movimento de Esperanto. In 1907 nasceva “Esperanto reformate”, nominate Ido.

Post le prime guerra mundial in 1924 era fundate “International Auxiliary Language Association” (IALA) pro solver le question del lingua international per un equipa de scientistas de varie nationes, nam le problema es troppo complexe pro esser solvite de un sol persona, mesmo de un linguista.

In 1951 IALA publicava - sub le direction de Dr. Alexander Gode le resultado de su longe recercas, le systema INTERLINGUA. Iste lingua potera certo esser completate, sed le principios e le vocabulario constitue le base definitive del lingua auxiliar.

Le ultime paginas de iste opusculo son dedicate al comparison de certe tractos grammatical e lexical de ambe linguas - Esperanto e Interlingua.

SOUHRN

Stručná historie boje proti bábelskému zmatku

Toto pojednání vysvětluje v krátkosti jazyky solresol a ro a podrobněji popisuje umělý jazyk J.M. Schleyera zvaný volapük, který přes své vážné vady dosáhl pozoruhodného úspěchu.

V r. 1887, když volapük triumfoval, mladý oční lékař z Varšavy Dr. L.L. Zamenhof uveřejnil jazyk pod pseudonymem “Dr. Esperanto”. Ve srovnání s volapükem esperanto představovalo značný pokrok. Zamenhofův systém je méně umělý, blíží se živým jazykům.

Praxe však brzy ukázala gramatické a lexikální vady esperanta, které sám Zamenhof přiznal v časopise “La Esperantisto”(1894) a předložil svým stoupencům návrh na reformy. To způsobilo později rozkol v esperantském hnutí. V r. 1907 se zrodilo “reformované esperanto” zvané ido.

Po první světové válce v r. 1924 byla založena “International Auxiliary Language Association” (IALA) pro řešení otázky mezinárodního jazyka týmem vědců různých národů, neboť problém je příliš složitý, aby byl řešen jednou osobou, třeba i jazykovědcem.

V r. 1951 IALA uveřejnila pod vedením Dr. Alexandra Goda výsledek svých dlouhých výzkumů - systém interlingua. Tento jazyk zajisté může být doplněn, ale principy a slovník tvoří definitivní základ pro pomocný jazyk.

Poslední stránky tohoto dílka jsou věnovány srovnání určitých mluvnických a lexikálních jevů obou jazyků - esperanta a interlingvy.

Původní text byl přepsán a upraven podle stavu informací z první poloviny roku 2001. Některé znaky v esperantském textu nejsou přesné, protože ty správné v paměti počítače nebyly nalezeny.

Přepis a úprava Oldřich Měchura, korektura Mgr. Marie Veličková

Další informace na www.interlingua.com,

DOSLOV

K novému vydání tohoto díla dochází po téměř dvaceti letech. Za uplynulou dobu došlo k podstatným změnám v mocenském rozdělení světa a ušlechtilé myšlenky na prosazení spravedlivého mezinárodního jazyka jsou vzdálenější než kdy dříve. Už po válce velmoci na obou stranách železné opony začaly s prosazováním svých vlastních jazyků jako mezinárodního dorozumívacího prostředku ve všech na sebe napojených satelitních státech. To je jeden z důvodů, proč se interlingva nemohla uchytit už v době svého vzniku a ignorace oficiálních míst je i po půl století stejná.

Stejně jednaly i mocnosti, které si již dlouho před tím podmanily jiná území, jejichž obyvatelé se jim nedovedli ubránit, jako své kolonie. Zde mimo řeči kolonizátorů prakticky jiný oficiální jazyk téměř neexistoval. Jejich jazyky se staly ve školách, pokud pro domorodé obyvatelstvo nějaké existovaly, povinnými předměty. O demokratičnosti takovýchto postupů si svůj úsudek udělá každý sám, ale jednou z nechtěných výhod podobných loupežných praktik je současná povědomost místního obyvatelstva o evropských jazycích. Z toho plyne i výhoda znalosti mezinárodně používaných výrazů, které jsou pro interlingvu základem.

Nejzávažnější překážkou pro šíření mezinárodního jazyka u nás je současný mohutný tlak na šíření angličtiny. Velmoci, ve kterých je přirozeným jazykem, mají samozřejmý zájem o tento trend. Snaží se, aby od nich ostatní země převzaly jak řeč a kulturu, tak i politický, hospodářský a vojenský systém. Na pomoc v těchto státech mají armádu “ochotných vykonavatelů a prospěchářů”, kteří tuto řeč a s ní spojenou politiku prosazují stejně, jako před tím ruštinu a němčinu. To velmocím umožňuje ve většině států světa snadněji prosazovat svoje zájmy. Angličtina je dorozumívacím jazykem v letecké a námořní dopravě, mezi armádami v NATO atd. Proto nezbývá, než připomenout citát D.L. Armanda na straně 4. K tomu lze jen podotknout, že i lidé, kteří angličtinu dobře ovládají, budou proti rodilým mluvčím vždy v nevýhodě. Ta se může výrazně projevit při obchodních jednáních, použitím dvojsmyslných formulací při sepisování smluv atd. Cizinec není vždy schopen léčku postihnout a rodilý mluvčí se v případném soudním sporu může opírat o tvrzení, že to myslel jinak. Na našich školách je po roce 1989 převažujícím povinným jazykem angličtina. Záchranou pro příslušníky jiných než anglicky mluvících národů před osudem Lužických Srbů je pouze prosazení jazyka neutrálního. Jinak se z nich stanou lidé druhé kategorie, to znamená takoví, kteří se musejí oproti rodilým mluvčím angličtinu pracně naučit ve škole. Potom si ji případně draze v anglickém prostředí zdokonalit.

Jednou z možností, jak dosáhnout, aby interlingva vešla do obecného povědomí a lidé se o ni začali zajímat, je popis na obalech běžně prodávaných výrobků. Tam, kde jsou návody tištěny v místním, nebo ve více jazycích, by rozhodně neměla chybět. Pokusy o informování veřejnosti pomocí sdělovacích prostředků byly podniknuty mnohokrát, ale tyto o podobnou tematiku nejeví zájem.

Bylo by velkou škodou pro celý svět, kdyby konečně přijatelný jednoduchý mezinárodní jazyk, o který se pokoušely celé generace odborníků, po svém uvedení do života zašel na úbytě.

Oldřich Měchura